

ՀԱՐԱՐԱԹՅՈՒՆԻ ԳԻՆԵԸ

Յարեկան գինն է 7 ասորի (փոստի ծախսով): Օտարաբաղադարացի բաժան արդենքը պիտի գինն այս հասցեով. Be Tushaco, Be Pechavio Armanakou Pechavio, Pechavio. Փիթիսոմ կարելի է ստորագրել խաղաղաստան մէջ (սրբոհանու տուն) և ի վանսով ընթերցանանքը:

ՄԱՅԻՍ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ

Մասնաւոր յայտարարութիւն տալի տուող պիտի վճարէ 10 հասարակ տառի համար 1 կողմէ արժան: Յայտարարութիւնները տպուան չափերն, ռուսերն, վրացերն, օսման խաղն, գերմաներն և ֆուրքերն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱՐԱԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր տնտեսական ապագայ: Ներքին տնտեսութիւն: Հողը արդիւնաւորելու նիւթեր: Նամակ երեւոյց: Նամակ գանձակից: Նամակ ճամբարաց: Ռուս լրագրից: Ներքին լուրեր: Սրտաբեր տնտեսութիւն: Նամակ Ուրմից: Դատաստանական: Տառն լուրեր: Առեւտրական: Յայտարարութիւններ: Բանասիրական:

ՄԵՐ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՊԱԳԱՑ

Մենք գիտենք, թէ հին ժամանակներէջ հայոց ազգը հակուսն ունէր գէպի առեւտրական գործունէութիւնը: Մենք նմանապէս գիտենք, թէ այժմ Եւրոպացի հայի անունը արտասանելով ներկայացնում է իրան մի վաճառականի պատկերը:

Մենք մեր կողմից չենք ասում, թէ ամբողջ ազգը առեւտրով է պարագում, բայց և չենք կարող ուրանալ, որ ամեն հայը հակուսն ունի գէպի առեւտրը: Հենց որ հայը փոքր գումար է հաւաքում, նա թողնում է իր առաջվայ պարագումները և դառնում է վաճառական:

Մինչև որ կողմանան երկրները մի կողմից պատերազմական դրութեան մէջ և ինչ, իսկ միւս կողմից լուսաւորութիւնը, տէխնիկայն, գործնական գիտութիւնը մեր երկրում մտած չէր, հասկանալի է որ հայի եռանդաւ բնաւորութիւնը, գործնական կերպով յայտնվելու գոցէ ուրիշ ճանապարհ չունէր, եթէ ոչ առեւտրական միջնորդութեամբ պարագայ: Երկրի պատերազմական դրութիւնը և տէխնիկային ուսման պակասութիւնը փակում էին նորան արդիւնաբերութեան ճանապարհը:

Հըս դառնում էր միջնորդ, վաճառական, կապալառու (փոքրաշէկ) և այլն:

Պատերազմի ժամանակ, երկիրը օտարազիններին մատչելի չէր, ուստի հայը միակ միջնորդ էր, թէ դորքի պաշարի կապալառու:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿՕՇԵԱԿԱՐԻ ԽՐՃՈՒՑ

25 Հոկտեմբ. գիշեր: Իմ բանը մի գլուխ ծիծաղ է, ծիծաղ ու ծիծաղ: Պատմում, տեսք ու ինքնորդ դասեցէք թէ ծիծաղ չէ, իմ ցարը ու դարդը ինձ ներքէ չէ, ևս պէտք է ուրիշ ցաւերով էլ պարագում: Տօն ինչ անում որ ուրիշ քաղցած լինի, տկար լինի ու ապրուստ չունենայ, ևս չափ ունենում... Սպաս, պարոն ջան, Մաթոս աղի կօշիկները ու վաղտուի, մէկ ձեռքում էլ չիկներն ունէի բռնած միւս ձեռքի մատներով հաշիւներ էի անում ու բարձր խօսում էի ինձ ու ինձ, ինչ նրան կուտ, էն սրան կուտ, էն կառնում էն կառնում, հեքմի ծօտ կերթում՝ յանկարծ դիմը, մէկի հաստ ու պինդ կուրծքը դիպաւ իմ կուրծքիս ու կօշիկները ընկան ձեռքիս:

— ԱՄԵՆ... մէկ զմբուղ հասցնելով գլխիս, հայհոյեցի մէկ ուժեղ զննարական, ու չտապ-չտապ հեռացաւ:

Ես փոքր ինչ ժամանակ մնացի ապշած չիմանալով պատճառը գիտորի հարուածելուն, բայց խելքս գլուխս հաւաքելուց յետոյ, ևս պարզ-հասկացայ որ երեկ հարկատու էր որ նա դիմողն էր: Մախաւս, ասի ինձ ու ինձ ու նորից վերջի իմ անբաղաւ կօշիկները ու նոր երկրով վաղեցի:

էր դառնում թէ առհասարակ վաճառականութեամբ և մանրավաճառութեամբ էր պարագում:

Երբ երկիրը խաղաղացաւ, հայը շարունակելով գեղեւ միջնորդութեամբ պարագայ փոխեց միայն այդ միջնորդութեան ձևը: Նա սկսեց երկրի հում արդիւնքը, մետաքսը, բուրդը, բամբակը օտար երկրները տանել:

Ուրիշ կողմից արտասահման երթևեկութիւն ունենալով այդ հում արդիւնքները տանելու ժամանակ, նա սկսեց այսօրի միջնորդութեամբ պարագայ գնել և մեր երկիրը բերել:

Այդպէս տեսց, և գոցէ կ'սկսի դեռ քանի մի ժամանակ: Այո, այդ կ'սկսի մինչև այն ժամանակ, երբ օտարազինները իրան չ'առաջն մեր երկիրը: Նոյա համար առաջվայ սրգելները այժմ չ'կան: Ոչ պատճառաւորական դրութիւնը, որ մօտիկ անցեալում արգելում էր մասամբ օտարազիններին մեր երկրի մէջ այցելութիւն անել, ոչ երկրի բերքերի և բնական հարստութեան աշխարհայինը առաջվայ պէս արգելք չեն կարող լինել նոյա համար: Նոյա կ'գան, մանաւանդ առաջին երկրորդ շինութեան աւարտմանից յետոյ, կ'լքվին մեր երկրում: Եւ նոյա արդէն գալիս են: Առաջին ժամանակ գեղեւ մասնաւորապէս չ'առաջնելով երկիրը, նոյա դարձաւ հային կ'գիտնէ և գործ կ'ընեն նորան որպէս միջնորդ, որպէս կ'օմիսի օնէր, որպէս գործակալաւոր: Բայց այդ էլ կ'լինի ժամանակաւոր: Նոյա արդէն ըսկտում են, առանց հայի օգնութեան չ'ենք ամբողջ երկրում, գնել հում նիւթերը և վաճառահանել Եւրոպայ: Եւրոպայի մշակութեամբ նիւթերը նմանապէս փոքր առ փոքր կ'սկսվին ոչ թէ հայի ձեռքով մանկ մեր երկիրը այլ նոյն Եւրոպացիների ձեռքով: Ինչ կ'մնայ հային, հարցնում էիս ես, եթէ նա յամառութեամբ կ'շարունակի առուտուրը իր հասարակական գործունէութեան միակ ձիւղը համարել: Ի՞նչ կ'մնայ, — միայն ման-

րավաճառութիւնը կամ օտարազիններին ծառայել, որպէս կ'օմիսի օնէր:

Եթէ մենք ուշադրութիւն դարձնենք դաճան երկրների վերա, մենք կ'համոզվենք, որ երկրներից ամեն միւր թէ աշխարհագրական, թէ տեղադրական, թէ կլիմայի կողմից իր առանձին և ուրիշ երկրից տարբեր յատկութիւններ ունի: Մինչև տափակ է, փաւը սարօտ, մինչև ծովի ափում է գաւաւթում, միւսը փոքր լճերով ծածկած և ոչնչ: Մինչև ցուրտ կլիման ունի, միւս տաք: Երկրի առանձնութիւնները ազդեցութիւն ունեն և նորա բնական բերքի և անտեսական գործունէութեան վերա: Նկատված է, թէ երկիրը որ հիւսիսում է գտնվում և ուրեմն տեղի աղբաւոր է բնական արդիւնքների կողմից, մեծ մասամբ արուեստագործութեամբ է պարագում, այլիքն հանում է ուրիշ երկրից բնական, հում նիւթերը և գործարանների մէջ մշակում է նոյա: Հարաւային երկիրը ընդհակառակ մեծ մասամբ նուիրում է իրան հում, բնական արդիւնքի ծնունդ, և այդ արդիւնքը ուրիշ երկրները վաճառահանելու:

Բայց ոչ մի երկիր չ'կայ, որի բնակիչների մեծ մասը երկրի բնական հարստութիւնը թողած, պարագայ միայն առուտուրով: Սա անբնական դրութիւն է մի երկրի մէջ. մանաւանդ երբ երկիրը հարուստ է, որ երկրի բոլոր դրամաւոր իւր գործ ղնվէր միակողմանի միջնորդութեան գործունէութեանը:

Ես ասացի, որ այդ անբնական դրութիւնը հասկանալի էր, մինչև որ մի կողմից ամբողջ կողմաւոր պատերազմական դաշտ էր ներկայացնում և միւս կողմից մինչև որ տէխնիկային, գործնական ուսումը մտած չէր կամ միջոց չունէր հասարակութեան մէջ մըտնելու:

Բայց այժմ այդ կ'լինի աննիւթի կարճատեւութիւն, եթէ դուք շարունակէք ձեր բոլոր դրամաւոր իւր, ձեր բոլոր գումարները

գործ ղնել վաճառականութեամբ, երբ երկրի թէ հանքային, թէ բուսական թէ կենդանական հարստութիւնները անմշակ թողած սպասում են բովազործութեանը:

Եթէ անգամ գործարանները պիտի հիմնվեն մեր երկրում, նոյա դոյութիւնը անմիջական կապ ունի բնական նիւթերի արդիւնաբերութեան հետ: Նախ պիտի ծնվի կանոնաւոր կերպով բնական արդիւնքները և ապա ափսի հիմնվեն և գործարանները երկրի մէջ: Կան հում նիւթերը, որոնք անպատճառ պահանջում են ամեն գործարանների մէջ, և մենք ստիպված կ'լինենք թանկ գրտով այդ նիւթերը օտար երկրներից բերել նախ: Մենք ունենք ծծմբի հարուստ հանքերը կողմաւոր, բայց ստիպված կ'լինենք ծծմբ թիւթ Եւրոպայից բերել տալ:

Մի երկրի անտեսական դարգացման բնական ընթացքը այս է. նախ բովազործում են երկրի հանքերը զուգընթաց երկրագործութեան դարգացման հետ կամ զիւղային տնտեսութեան հետ, իր լայն բառի նշանակութեամբ, և ապա հիմնվում են և գործարանները, արուեստանոցները, այլիքն մշակվում է հում, բնական նիւթը: Հետագայ ընթացքը անբնական է և արուեստական: Բնակիչներն առաւել ձեռնառու է երկրի հում արդիւնքը ծնել: Երբ չ'ենք նոյա ճանաչում երկիրը իր հանքամանրներով և պահանջողութիւններով:

Վիճակը, հանգամանքները և պատմական բնական ընթացքը փոքր առ փոքր կ'լինեն ձեր ձեռքից վաճառականութիւնը: Չեղ կ'մնայ հանքային բովազործութիւնը, երկրագործութիւնը, շերամապահութիւնը, անանասագործութիւնը, անտարբարծութիւնը, գինեգործութիւնը, գիւղային տնտեսութիւնը, հում արդիւնքի ծնելը: Սրան պիտի գործ ղնէք ձեր գումարները: Եթէ սորան գործ ղնէք ձեր գործունէութիւնը — իմացեք, որ դուք կորած էք, որ այդ էլ կ'լինի ձեր ձեռքից:

— Դուք ուստա Պէտրուս են դանիւրն ու ախօղէք ղիւի միանա խաղաղիս արի, ստաւ վերից աղա Մաթոսը:

— Իսկի որ ասես, աղա ջան, պատասխանեց ներքինի գուրգաւ Պէտրոսը:

— Ինչ բնականաւորապէս անում, բայց անհանգիստ աղէս, բայց իմ ստաւ իմ ստաւ ինչ է:

— Չէ ինչ լայնը կանես, աղա ջան, համա ես ասում եմ, որ ինչ հարկաւ էնկեց եմ չինել:

— Գուցիս վաւ մէ քանի ուստա դուքս բերիմ ու շանց տամ:

— Ի՞նչ աղա ջան, լաւ, խիտ շտրմակալ կըլիմ:

— Կ'պտտամ:

— Չէ անմիջեւ չարանում, աղա ջան:

— Անմիջ կուտամ իս քիզ, ասաւ ու դառաւ աղա Մաթոսը դէպի միւս ուստէք ու մի և նոյն ձեր քաղցր մատաւաթով պարագայեց:

Ես մնացի ձեռնարկ դոյա խաղաղ, ու Աստուած, Աստուած էի անում, որ չուտով վերջացի աղէն իր մատաւաթով, շտրմի իմ չորս մանկէք ու զընամ տեսնեմ թէ ինչ եմ անում բայց ինչպէս երկուստ էր աղէն ինձ վրա կամ բոլորովին չէր մտածում, կամ չափ էնպէս թէթեւ ուշադրութիւն էր դարձնում:

Պարզ երեւում էր որ նա չէր իմանում իմ հանքերն և ձախտերս որը ես պիտի անէի նրա քի-

— Դիտ, չափ փիւ է չինած էս աշխարհը, փրկեմ փնթացի ես: Ախար ասեմք թէ ես անգղաւորութիւննիցս դիպայ քեզ, չէ որ դուք էլ դիպաւ, աղա սաղաթ, էլ դիմաւոր ինչ տէր ունէր կամ ինչ հարկաւոր էր... մախաւս: Քու դարդահն օրհնուի Աստուած:

Մէկը փնջեց քաշեց, չոււ եկայ տեսայ մէկ աղբաւոր:

— Ուրբոյնութիւն արան, աղա ջան:

Շատ ջիւղըս եկաւ՝ նա և որ ինձ աղա անուանեց:

— Ուրբոյնցի աղա եմ ես սօ, յիմար, չես տես նուա՞ որ աղա Մաթոսի կօշիկները նոր կարել պըրծել տանում եմ որ փող տտանամ:

— Աստուած որդիքդ դորացիի աղա ջան:

Ետ արդէն չափից անցկացաւ, ևս փնջ թափ տուի ու չուտ հեռացայ ասելով, «ըստ աղի չէրն էլ ու իմ որդիկերանց չէրն էլ... բարձրացայ մէկ փողոցով»:

Մէկ աղա տաք-տաք խալաթում փաթթում, բաշխում ման էր դալի, պապիրոս քաշելով. սրբալիցս մէկ «միս» դուրս թռաւ, հոգնեւոր էր թէ աղի տեսնելուց չը գիտեմ:

— Այ չու ու ցաւ, ասաց վերից խալաթով աղէն ու պապիրոսը գէն զցեղ, նա էլ եկաւ ու զըղակում ընկաւ:

Մէկ չարացաց, վերեւ մտիկ տուի, աղէն ծիծա-

ղեց, ևս առաւել չարացայ ու դառաւ թափ տալով չարաշուքի իմ ճանապարհս ու հասայ բարձր կրկն էտաճաւոր աղա Մաթոսի տանը:

Մտայ նայաթը:

Հայաթումը աշխարհի բազմութիւն կար, դուրգալ, կալաւոր, դաւիթի, չնդդար և այլն և այլն:

Աղէն դեռ ընած էր, ինչպէս երեւում էր:

Ես բարձրացայ նարդիւնում:

Իմէրէլ ծառան պղզեց առաջս:

— Ումն ես ուղում, հարցրեց նա ինձ:

Ես փոխանակ պատասխանելու, ցոյց ատել կօշիկները:

— Աղբն է, հարցրեց դարձաւ իմէրէլը:

Ասի որ հա:

Առաւ ձեռնիցս կօշիկները ու տուն մտաւ:

Չանցկացաւ մի քանի ժամանակ, աղէն մաղի խալաթում փաթթում, օրօշտալով դուրս եկաւ բաշխելու:

Ես դուրս տուի, բայց աղէն չը տեսնելու դնելով թիկնի ընկաւ բաշխելու վրա ու սկսեց մատաւաթ անել ներքին ուստերանց հետ:

Մատաւաթից երեւաց որ էտ բոլոր ուստէք աղա Մաթոսի համար գործ են չինել և էտ պատճառով որը դործն աւարտած եկել էր վող էր ու զուտ, որը նոր պայման էր ուղում կապի որ գործին ձեռք տայ ու սրապէս դարգալ բաների վրա սկսեցին խոսալ ծանդը ու բարակ:

Որիչ անգամ կ'իտանք և այն բանի վերա, թէ որքան օգտակար կարող է լինել այդ տեսակ անտեսական պարագմոնքը ոչ թէ միայն դրամատիկներն, բայց և ստորին դասի համար, որին մինչև այժմ անմատչելի էին մնում թէ ձեր կապալները թէ ձեր առու-տուրից ստացած օգուտները: Այս ոչ թէ միայն չէր կարող մասնակցել, բայց գուցէ և փաստում էր:

Դեռ բոլորը չէ կորած, եթէ խելքերդ գլուխդ հասարկես...:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՂԸ ԱՐԳԻՆԱԿՈՐԵԼՈՒ ՆԻԹԵՐԻ ՎԻՍԵ

Մեր մէջ առհասարակ գիտելու հոգը արդիւնաւորութեամբ համար գործ են ածում ընտանի անասունների (ծիւղ, կով, ոչխարի) աղբը, որը հասարակ լեզուով փէյն է կոչւում: Այդ գործարարութիւնը որքան և լաւ է, չէ յառաջացնում, այժման բերրութիւն, որքան յոյ է փութում գիւղացին, և պատճառը եթէ քննելու այժման հասկացողութիւն ունենալ կ'գտնէր: Պիտու է թիւնը արդէն փորձերով ապացուցած է, որ հոգը բերրի չիւնում համար պէտք է դարձնել հոգին այն մասերը որոնք խլած են նրանից հնձելու կամ քաղելու ժամանակը, և այս ասածս բացատրենք համառօտ կերպով:

Մենք օրինակ ցորենի արող հնձելուց և ցորենը կասելուց յետոյ, մարբելով ցորենը դարմանից և ուրիշ մնացորդներից տանում ենք ախիւր շինելու և յետոյ հաց ենք շինում մեր անդի համար. իսկ դարմանը և ուրիշ մնացորդները (թէ ցորենից և թէ ախիւրից մնացած) տալիս ենք անասուններին, հացը ուտում ենք և յոյսդէս անասունը ուտում է դարմանը և մնացորդները: Հիմա ուր գտնենք այն մասերը, որոնք խլելիք հոգին, չէ թէ նորա կորան, փչացան, օրով-հետեւ ինչպէս մենք, յոյսդէս և անասունը, գործածելիք մեր կերակրի համար: Այն նորա չ'կորան բոլորովին, թէ մարդիկ և թէ անասունները այնպիսի կարողութիւն չունեն մի բան ոչինչ դարձնելու: Մեր գետնից խլած մասերը որոնք գործ գրեցինք մեր անդի համար նոքա կան բայց ուրիշ կերպարանով:

Նայելով թէ ինչ տեսակ է մեր ընդունած կամ անասունի տուած կերակուրը մենք կարող ենք որոշել թէ ինչ մասերից է կազմուած այդ կերակուրը. բայց հարկ չ'համարելով այստեղ ամեն կենդանիին բնութեան կերակրի բաղադրութիւնը ճշգրտապէս

բացատրելու չորս մանկից: Իսկ ուստա կաւոն ու տիկին Շոգակաթը մարդիկ էլ չեն անցկենում, կարծեմ, ապա Մարմնի:

Սաղ մէկ ժամ ու փետապալ բաղադրութիւն վրա, վերջապէս, աղէն բարեհաճից ուշադրութիւն դարձնել իմ ցրտից կապուած երեսիս վրա...

Ես ժպտացի այդպիսի բարեմիտ հարցմունքից և ուրախութիւնից տալացայ և կարծեմ թշուա էլ կարմրեցին:

Չորս ուսրի թուղթը իմ երեսակաթիկան մէջ այդ փոքր-միջոցում 50 և 100 ուսրիկանց թղթերի գոյններով պարզաց:

Ես ջիւղում համարեցի 3 ուսրիկանց թուղթ մէկ և մէկ ուսրիկանց ուրիշ, ընդ ամեն չորս ուսրիկ:

Միտս եկան խոկոն, իմ տանու կատուն, իմ դառնան, իմ կտորած օղիի շինը իմ օրաբիրը և... 03, էն անիծած ան... ան... ան...:

Ու ախի կտակ: Տիկին Շոգակաթը իր կապկանման և կատուանման ժառանգներով:

— Զը, ուստա Սաքո, կրկնից պ. աղա Մարմնի: — Մարմնի, ախ ևս շատ քաղաքավարի և

յառաջ բերելու, մենք ծոռաորապէս կարող ենք ասել որ մեր կերակուրը բաղադրած է օղիին, միներալական, ագոսպին և ջրային մասերից: Մեր մարմնակազմութեան (օրգանիզմ) մէջ այդ մասերը տարբարութեամբ են օդի ներգործութեան և մեր գործիքների միջոցաւ. այնպէս որ օդային մասը դուրս է գալիս արտաշնչութիւնով. իսկ այն մասերը որոնք մարմնում են արեան շրջաններն մտնում. իսկ անմարտելի նիւթերը արտաթորվում են աղբի կերպարանով: Քիմիական փորձերից ապացուցված է որ մարդու կամ անասունի աղբը մէջ գտնվում են ամբողջապէս կերակրի մէջ ընդունած բոլոր միներալական (հանքային) և ազոտային մասերը. իսկ միւս ջրային կամ այլ մասերը համեմատաբար փոքր մասով են գտնվում: Այդ գործածելով հոգը արդիւնաւորութեամբ միայն անասունների աղբը չենք արդիւնաւորված լինել հոգը այժման միներալական ազոտային նիւթերով որքան խլուած են մարդու կերակրի մէջ: Ստանից հետեւում է որ հոգի արդիւնաւորութեան մէջ հաւասար կշռութիւն պահելու համար անհրաժեշտ հարկաւոր է նա և գործածել մարդու աղբը, իբրեւ արդիւնաւորիչ նիւթ:

Փայտի մոխիրը նոյնպէս արդիւնաւորիչ նիւթ է պարունակում: Մեր հարստութեան մէջ անտես է տեսնուած բոլորովին մոխիրը իբրեւ անպէտք բան. մանաւանդ այն տեղերում, ուր անասունների (կով, եգան) ախիւրը գործ են ածում փայտի տեղ իբրեւ վաւելի նիւթ. այսպիսի տեղերում աւելի զգալի է անասունների աղբի պակասութիւնը և այն պատճառաւ չիմանալով մոխրի յատկութիւնը, գիւղացիք փչացնում են նորան անհաշիւ: Մոխիրը է նոյնպէս մնացորդ ինչպէս և աղբը. փայտը նոյնպէս ջրային, օդային և միներալական մասերից է բաղկացած: Արակի մէջ այրուելով, ուր ներգործում է օդը, փայտի օդային և ջրային մասերից օդի մէջ են ցնդվում, իսկ միներալական մասերը մնում են ամբողջապէս մոխրի կերպարանով: Մոխրի և կենդանիի թաց աղբի մէջ այն գտնադրանքութիւնը կայ, որ կենդանիի աղբը ոչ թէ միայն ամբողջապէս միներալական ազոտային մասեր է պարունակում, այլ նաեւ ջրային և օդային մասերի, որոնք կ'ցնդուէին օդի մէջ եթէ այդի: — Այս պատճառաւ, մոխիրն էլ աղբի նման, կարող ենք գործածել իբրեւ արդիւնաւորիչ նիւթ:

Թէ մոխրի և թէ մարդու կամ անասունի աղբի բաղադրութիւնը բաւականին

մի ենթն ժամանակ աչքերս սրիցի, որովհետեւ միտս եկաւ և հիանալ ուստա Էական որը հաղից խելակեղծով ազաւցի որ ես դոխտուրի մօտ գնամ.

— Սաղ ըլիս, ասաւ պ. Մարմնի իմանիլը ուտուն գնաց:

Ես մնացի դռանը:

Ես ասի որ Մարմնի Էականից կ'օյոյուած իր տանու խալաթի մէջ տուն մտաւ ու թողից ինձ դուռը բացվում: Մէկ փոքր ժամանակից յետոյ մի և նոյն սանդուխանքով, որով պատիւ ունեցաւ իմ ուստութիւնս բարձրանալ, բարձրացաւ մի ուրիշ ուստա, բայց ոչ թէ արհեստաւոր, այլ փողի ուստա, հարուստ ուստա, նոսրի մարդ և կոշտաւոր ուստա: Նա բարձրացաւ բաղիւն, բարեհաճից մէկ ծուրը մտիկ տալ ինձ, այսինքն իր բարձր հարստութեան վնասվածութեան կէտից, բարեհաճից մէկ ծուրը հայեաղք գցել գետի իմ չնչին էտեթիւնը: Յայտնի բան է ես զգացի բազմի այդ ուշադրութիւնը դէպի ինձ հնչել կոչակար էակս ու շտապիլի խոտին գլուխ տալ փողի ուտուն:

Նա մտաւ սենեակ:

Յարբը սկսեց նմանապէս հասկացնել ինձ որ նա ես ուշադիր է դեպի ինձ, իմ գնդիկացի սոսորդիացաւ բայց չորս ուսրիկն զայնակիցեցայիչ ձեռով քաշուեմէր անհանձնաւ, որիչ էլ սպասիր և

բաղմանտեսակ են, նայելով թէ ինչ փայտ էր սյուտածը կամ ինչ կերակուր էր ընդունուածը. բայց ինչպէս փորձը ապացուցած է, այդ բաղադրութիւնների մէջ զիտաւորապէս փորագեղում է Փօսֆօրա թթու և աղերը, կամ Փօսֆօրային թթու և աղերը: Մեր օրոնք և կազմութեան հոգը արդիւնաւորութեամբ գլխաւոր նիւթը: Մենք գործածելով մեր հոգի վերայ մարդու և անասունների աղբը հաւասար ենք որ տալիս ենք հոգին ուրիշ մասերի հետ և այդ Փօսֆօրա թթու այն մասը բայց աւելի կարգիւնաւորելիք եթէ խառնէինք դոցա հետ ոսկրային կամ եղջերային փոշին, որովհետեւ այս փոշիներս աւելի են պարունակում Փօսֆօրային թթուութիւն, սոքա խառնելով մի անգամ հետ անհամեմատաբար աճեցրած կը լինենք հոգի զօրութիւնը:

Քիմիական և Ժապոնի մէջ, ուր արդեւում է կրծքով անասնապահութիւնը, գործ են ածում միայն մարդու աղբը, և ինչպէս երեւում է, այդ լուսաւորութեան ցած աստիճանի վրայ եղած երկրները լաւ բերեւում են նաեւ այդ անտեսական խնդիրը որով և նոքա հոգիներ միշտ բերրի և արդիւնաւոր են լինում քան թէ մեր: Մենք կարող ենք թէ զիտութեան և թէ ժողովրդի արած փորձերն օգուտ քաղել գործածելով մեր հոգաբարձութեան մէջ անասունների աղբի հետ մարդու աղբը, մոխիրը և ոսկրի կամ եղջերի փոշին (թօղ):

ՄԻ ԹԻՖԼԻՍԻ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Բարեկամ, Երկար ժամանակ է ինձանից նամակ չունիս և մեր Այրաբառայ ճանապարհորդութիւնը դեռ մընում է, դրա պատճառը իմ հիւանդութիւնն էր. Այս քանի օրս մինչ փոքր առողջացած՝ կամէի քիչ հետ Այրաբառը շրջել, որովհետեւ դեռ ես թափառում եմ Շիրակում և Աբաբանում փաճառակաւան գործով, յանկարծ Մեղրուի № 15-ի մէջ կարողացի իմ դէմ մի խօսք, որի մէջ մի Պ. Ս. Կարբեանց հերքում է Շիրակու թշուա զրու-թիւնը և լուսաւորութեան կողմից Եւրոպայիցն էլ անց է կացնում, ասելով, որ Շիրակում ոչ թէ մի ուսումնարան կայ, այլ քանից աւելի և իբրեւ պաշտօնական բերում է 15 դիւր, պոչիցն էլ մի ես կայցած:

Աստուած տար, որ պ. Կարբեանցի ասածները ճշմարտութիւն լինէին և ես քիչ հետ արած երեւակայական ճանապարհորդութեանս երեսակայական տեղեկութիւն հարողած լինէի, բայց արի տես, որ ինձ Ս. Կարբեանցը իրեն Հային սեպհական բնաւորութեամբ լուս ուղտ է չինել. յիշալ զիւղերից մի քանիսում մի գոմի ախտի մէջ մի արիւնջաւ կամ մի տէրտէր եթէ մի քանի երեկայք, ժողոված ամբողջ մի օր կամ երկու օր

դու չուտով ինձ ջիւղումը կուենաս, հաց, արաղ, տաքիւն, խալթ, դազաղ...

— Տո ինչիս փետացի էտի, ասաւ մէկ գեղեցիկ կին, գեղեցիկ հայրուած, գեղեցիկ աչկերով ու ետեից գանազան բաներ դարձած:

Չորս ուսրու հաշուաւորութիւնը անհետացաւ իմ մօլըր երեսակաթիկանիցս...

— Վունչի, աղջիկ պարս, ասի ես ու...

— Վունց թէ վանչի... ասաւ գեղեցիկ աղջիկը թէ կինը ու չուս եկաւ... բիծ, բիծ, բաւալց նա:

Շուտ եկած ժամանակը ես նկատեցի որ տիկինը, (նա պէտք է Մարմնի-աղա-Մարմնա Էականի կինը լինէր) ետեից բարձ կամ մէկ ուրիշ հաստ բան ունէր դրած չորի տակից:

— Ինչի համար է այդ բարձը, մտածեցի ես ինձ ու ինձ: Ինչի համար... գնացի ընկալ այս մարի ետեից...

— Խուս մօղի (էքուց արի) ասաւ մի և նոյն ծառան որը կօշիկները տուէր էր ձեռքիս և տուն էր տանք Մարմնի Էականի մօտ:

Գեղեցիկ կինը անհետացել էր:

Ես մնացի փետացած...

Ար գալիք (Չիմացար)

— Գնում եմ, գնում, ասի ու գնացի կամաց-կամաց, վերմիկնալով քնթիւն տակ:

և այն ձմեռները, փայտի տակին ա, Ժ, ճ, ու, ասել տալով, խոնարհաց ապրեց ճամբարձի որ բնակեալով վերջացնում իրենց ուսման ընթացքը, այսպիսիները մեր Կարբեանցի աչքին ուսումնարան են երեացել և դրանով աւետել է Հայ ազգին Շիրակայ լուսաւորութիւնը:

Ես, ինչպէս ասացի, Մեղրու կարգաւոր յետոյ, ձի հեծայ խոյն և յիշալ գեղեցից մի քանիսը գնացի ստուգելու Ս. Կարբեանցի գրածները, բայց ասա մի երկուսի մէջ պատահած խորութիւնները, գնում եմ մի պարսիկ հետ (բիւն ու լինելը եթէ կամենայ պ. Կարբեանցը կարենք յայտնել) Բայն-դուր դիւղը, ինչում ենք տեղ Մեկիւթի քահանայի տանը, հարցնում ենք տեղ հօրը, նա նոյն ժողման տանը չէր, խնդրում ենք նորա ընտանիքից ցոյց տալ մեզ ուսումնարանը. և ասա պատահա-խանը, ինչ ուսումնարան էր պահանջում մի այս սենեակումը գալիս են, այո, մի քանի տղայք, տէրտէրը դաս է տալի, բայց հիմա չկան, ցրված են և մի երկուսն էլ որ մնացել են, նրանց էլ տէրտէրը տարել է ուրիշ դիւղ տալ ասելու համար: Ես ուշադրութիւն չարի նոցա խօսքին և մտալ ցոյց տուած ինձ սենեակը տեսնել գնեմ ուսումնարան կալված տան արտաքին դիւղը, բայց մանուկների կամ նստարանների հետք երբեք չէր երեւում: Անցնում եմ խղարարելիս և այն տեղ նշուլը չեմ գտնում ոչինչ ուսումնարանի, այլ ասացի, թէ երբեք մի տէրտէր եկաւ այստեղ, փոխել էր տեղաբնակ մեր երեխաներին, իսկ այժմ նա փնայ, մանաւանդ, որ ամառն ինչ, ուսումնարանն ինչ:

Հարցնում եմ նրանցից միս գիւղերի մասին, որոնք յիշում է պ. Կարբեանցը և լուս եմ, որ նոյն դրութիւնն է, ինչ որ այստեղ. ես էլ խնայելով ձիւս ուղեւորին, գնում եմ իմ գործին:

Ինչ որ վերաբրում է իմ հայ կայնիկների գիւղերի համար գրվածի մասին, որոնց մէջ ուսումնարան լինելը հերքում է պ. Կարբեանցը, ես կասեմ, որ թէպէտ կանոնաւոր ուսումնարան և նըրանցում չկայ, այլ գոնէ նոցա մէջ կրնի ուսումը պարտաւորապէս և ամեն որ կրծք սովորելու որքան և ինչ օգուտ կը քաղէ աւելի քան մեր Հայոց գիւղերը:

Այժմ հարցնում եմ պ. Կարբեանցից, իմ երեւակայական ճանապարհորդութեամբ հարցրած լուրերն են աւելի երեսակայական, թէ իւր իրական և աչքի առաջ եկածները, որ հինգ տող բանի մէջ առանց ճշմարտութիւն ուղի տակ տալու չի անց կացել. ասա իրեն հարցրած լուրերը իմ դէմ գրած մի խօսքի ներքեւ աւ պ. Հայկա-դունին գրած տեղեկութեանց մէջ Ալեքսանդր-պօլս. աղջկանց ուսումնարանի վերաբերութեամբ 4) յօդվածով, մի գաղաւթն ևս աւելացաւ, ուր տեղ ընդունվում են նոր աշակերտներ...:

Շարահայտութիւն հոգաբարձութեանը: Այս լրոյ որքան ստող լինելու համար բերենք այստեղ նոյն իսկ աղջկանց ուսումնարանի ուսուցիչ պ. Ղ. Աղայեանցի առ ինձ գրած մի երկու տող նամակի քաղաւածքը. «Պ. Կարբեանցը ինչ փնայները չտեղեկով միս կողմից նորանոր սխալներ է անում: Տեղաւոր օրիորդած դրոցի վերաբորութեամբ ասում է, որ մի գաղաւթն ևս աւելացաւ: Այդպիսի բան չէ եղած, այլ մտադրութիւն կայ միայն, որ սեպտեմբերի սկզբից միայն կարող է կատարուին ստանալ»: Գ. Աղայեանց, (էն էլ ոչ գիտէ):

Թող ասէ հիմա պ. Կարբեանցը, արդեւ ինձ աւելի իբրեւ մի երեսակայաւ աններելի է ճանա-

- Ձեր հէքն, ձեր հէքն, ...
- Ներքե գնացի սանդուխանքից, դուրս գնացի փողոցը ու տեսայ (հաստատ տեսայ) ինչպէս չորս ուսրիկն այն գեղեցիկ կնոջ եղեկ գրած բարձի վրա դարձած թաղաւորութեամբ ասաւ:
- Սաքո, ասաւ մէկը...
- Զը ասի ես...
- Ինչ արիւր...
- Ինչը, պատասխանեցի ես նայելով բարձի թաղաւորութեան...
- Արի կնանք...
- Ուր...
- Խալթը տո...
- Խալթը...
- Հա, չիս իմանում...
- Էքուց, էքուց, ասի ես ու վաղեցի...
- Վաղեցի ու վաղ տալով հասայ մեր նեղ փողոցը... ու, տեսայ,
- Տիկին Շոգակաթին զգրած մազերով, Կապկանման ու կատուանման ժառանգներին դռանը ածած...
- Կատուի միայն կանչելով...
- Ուշաթափուած ընկալ խնդրեմ ու...

Մնացածը թիւում:

Սաքո:

20.

Եկեղեցու հայտնվումը մի քանի տարի ստանալուց անց Լևոր լիպրդակուտ տեր Ալեանկանացը սկսեց էր շինել տալ մի շուռնաբան, որը որ մնալիստ նորա տեղակալակելու պատճառաւ մին ալսոր, ալժմ արժանապատիւ Գրիգոր լիպրդակուտ Երանայրեց մեղ իւր շարաթ իրիկուսիւ զարդաւ որ մի բարեպաշտ անձն 500 մանէթ տալիս էր մի շինաւոր մեղ լիպրդակուտ համար ե քաղի գրանից պէտք է ժողովրդի միջից իմը ժողով

Ուսումնարանների զիրէկտորների ժողովը փափեց իր նստերը: Լուրերին նսչելով, մեր մանկավարժները վճռեցին տեղական լեզու-ների դաստաու թիւնը գրամագիտներին մէջ պարտաւորեալ չանել: Թող տարւոյ քանի մի բացառու թիւնները: Մինչև հիմի տեղական լեզուների վարժապետները ստանում էին իրանց ուղղիւր արքունի գումարներէն: Այժմ, ինչպէս ասում են, նոքա կ'ստանան էջօծութիւտ, մագորդ գումարներէն: Ուրեմն, եթէ այդ գումարները մի որ և է գրամագիտութեւ չ'յոյնովին, այն ժամանակ տեղական լեզուներ էլ չեն աւանդվելու: Ինչ որդեց մանկավարժներին այդպիսի մի վճիռը դնել. անասական հաշիւներ միշտ, կամ մասամբ և մանկավարժական մասխորհուրդներ: Եւ կարծում եմ, որ այդ երկու սկիզբները միմեանց հետ անմիջական կապ ունեն: Հազիւ թէ մեր մանկավարժները ճանաչելով տեղական լեզուների օգուտը վերցնին նոցա դաստաու թիւնը նիւթական միջոցների պիտանութեան պտածառով: Եւ մէթէ տնտեսական հաշիւները պիտի տեղ ունենային մանկավարժական ժողովի մէջ: Երևի թէ պ. պ. մանկավարժները չուշու թիւն համարեցին տեղական լեզուները ուսուց և առաջարկվեցաւ այդ տարկսյին նշանակ վաճ գումարները նուազեցնել:

ՄՈՍԿՎԱՅԻ. ԲԵՃ. ԿՐԱԳԻՐԸ ԿԱՐՑՈՒՄԷ, որ կով-
կասեան բարձր կառավարութիւնը աշխատում
է Տեղական Կաթիլային գաւառներին ղեկավարական կա-
ռավարութիւններով մտցնել յաղագրական կա-
ռավարութիւնները: Նա սուղաբաժնէ արդէն Կառա-
վարային Թիֆլիսի, Երեւանի, Ալեքսանդրապոլի և Նո-
րիորում և Բաղրանի գաւառի մէջ: Ընտրութեան
գաւառական կառավարութիւն մտնում է զեռն-
աբարայիսի, Թէլքի, Դաղստանի, և Կուբանի գա-
ւառներին մէջ:

2) ՂՐՐԼ այ, աղօթարան, կամ այն կղզմը դէպի
ուր դառնում է մի ազգ աղօթելու միջոցին, օր-
նակաւի համար, լրիստունեայք դէպի արեւելք,
մամտականք դէպի Բայաբայ, Հրէայք՝ դէպի
սեւեռեւ երկիրը:

